

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Здійснено аналіз розвитку аграрного підприємництва в Україні. Визначено ефективність виробництва продукції рослинництва та тваринництва аграрних підприємств. З'ясовано чинники, що впливають на підвищення ефективності виробничої діяльності.

Постановка проблеми

Формування системи підприємництва в аграрному секторі економіки наразі має особливу значимість. Це пов'язано з необхідністю подолання тенденції функціонування українського аграрного виробництва як такого, що економічно відстає за рівнем продуктивності праці та іншими показниками порівняно з аграрним виробництвом розвинених країн. Крім того, в умовах становлення ринкової економіки у державі, залучення її в систему міжнародних господарських зв'язків загострюється проблема розвитку аграрного підприємництва на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень

Вирішенню проблеми становлення і розвитку підприємництва в аграрному виробництві присвятили свої дослідження вчені-економісти В. Андрійчук, І. Брюховецький, А. Бурик, В. Вітвіцький, Б. Генкін, В. Єщенко, В. Зіновчук, В. Данилко, О. Ковальчук, М. Малік, А. Малиновський, В. Микитюк, М. Поліщук, І. Пономаренко, О. Прокопенко, Л. Прусова, О. Скидан, Є. Ходаківський. Незважаючи на наявні дослідження з проблеми аграрного підприємництва наразі, багато його аспектів залишаються ще недостатньо розробленими, особливо у плані економічного аналізу протиріч і тенденцій формування аграрного підприємництва.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є діяльність аграрних формувань України. Методологічною основою дослідження розвитку аграрного бізнесу є методи системно-структурного аналізу та діалектики, статистично-економічний метод, що використовувались при аналізі тенденцій розвитку аграрних підприємств України й обґрунтування основних напрямів щодо створення сприятливих економічних умов для прибуткового господарювання сільськогосподарських товаровиробників.

Результати досліджень

У структурі підприємницької діяльності до агробізнесу слід віднести діяльність, яка пов'язана з використанням землі та інших ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції, а також діяльність, пов'язану з його обслуговуванням, наприклад, різні види послуг агросервісу. Крім того, як показує світовий досвід ефективного функціонування аграрного підприємництва, нерідко воно пов'язане з переробкою сільськогосподарської продукції і підсобними промислами.

Від розвитку сільського укладу залежить формування здорового конкурентного середовища в аграрному секторі, забезпечення належного життєвого рівня громадян та продовольчої безпеки країни [4]. Аграрне підприємництво має свою специфіку, де важлива гнучкість, клопітка праця та постійна особиста увага до справи [8]. Розвиток науки, техніки, технологічних рішень зможуть забезпечити ведення сільського господарства на високому рівні [7, с. 152]. Цьому сприяє також і допомога держави, що характерно для будь-якої країни з розвинутою ринковою системою. Ринок слід розглядати як один з головних мотивів до розвитку аграрного виробництва. Аграрії за умови їх уявної незалежності враховують курс державної аграрної політики. Причому, заходи, які вживає держава для підтримки рівноваги між попитом і пропозицією, захисту вітчизняного товаровиробника й проведення структурних і соціальних перетворень на селі, носять не тільки економічний, а й адміністративний характер [6, с.28]. Динамічний розвиток аграрного сектора Західної Європи і Америки слугує практичним підтвердженням теорії стійкості і ефективності сільського господарства як основи аграрної системи АПК [7, с.153]. Запорукою успіху аграрних підприємств є повна їх незалежність у питаннях виробництва, збуту, ціноутворення, інновації.

Проаналізуємо тенденцію розвитку аграрних підприємств України (табл. 1).

Таблиця 1. Кількість та структура сільськогосподарських підприємств України за організаційно-правовими формами господарювання

Організаційно-правові форми підприємств	Роки							
	2008		2009		2010		2011	
	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Всього підприємств	59059	100,0	57152	100,0	56493	100,0	56133	100,0
у в тому числі:								
господарські товариства	7879	13,3	7819	13,7	7769	13,8	7757	13,8
приватні підприємства	4326	7,3	4333	7,6	4243	7,5	4140	7,4

виробничі кооперативи	1101	1,9	1001	1,7	952	1,7	905	1,6
фермерські господарства	43894	74,3	42101	73,7	41726	73,8	41488	73,9
державні підприємства	354	0,6	345	0,6	322	0,6	311	0,6
підприємства інших форм господарювання	1505	2,6	1553	2,7	1481	2,6	1532	2,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби управління статистики.

Станом на 2011 р., в Україні функціонувало 56133 сільськогосподарські підприємства, що на 5 % менше ніж у 2012 р. Серед сільськогосподарських підприємств найбільшого поширення на селі одержали фермерські господарства. Як відмічається в наукових дослідженнях Інституту аграрної економіки, з чим згодні і ми, переваги фермерської форми господарювання незаперечні [2, с.4], оскільки розвиток їх не самоціль, не бажання бути схожими на інших, а вимога, зумовлена входженням економіки України у ринкове середовище [5]. І не випадково, на початку аграрної реформи в Україні досить поширеною була точка зору, згідно з якою "майбутнє розвитку аграрного сектора економіки нашої країни" – за фермерськими господарствами [9, с. 135]. Ефективність фермерських господарств як форми господарювання на селі вже не треба доводити [2, с.36]. Проте, помилково вважати, що відразу можна створити фермерські господарства потрібної спеціалізації, розмірів, оснащеності. Безперечно, розвиток фермерських господарств відбуватиметься разом з вихованням господаря, але для цього потрібні необхідні умови і час [5, с. 34]. І хоча останнім часом їх загальна кількість поступово зменшується (з 43894 до 41488 од. протягом 2008–2012 рр.), вони залишаються потужними «гравцями» на аграрному ринку, оскільки певною мірою зберегли ресурсну базу КСП, що дозволяє їм вести прибуткове господарювання. Натомість, високий рівень зношеності матеріально-технічної бази, а також застарілість основних фондів призводять до значних простоїв техніки через поломки та втрати при збиранні й зберіганні урожаю [10], що, у кінцевому підсумку, впливає на ефективність виробничої діяльності.

Технічний потенціал значною мірою визначає можливості аграріїв займатися тим чи іншим виробництвом. Дисбаланс між потребою і наявним технічним оснащенням гальмує розвиток аграрних підприємств. Проте, за останні роки рівень технічного та технологічного оснащення аграрних підприємств значно погіршився (табл. 2). Навантаження на сільськогосподарську техніку в аграрних підприємствах України з кожним роком збільшується. Стають обмеженими можливості організації виробничого процесу.

Таблиця 2. Навантаження на сільськогосподарську техніку в аграрних підприємствах України

Показник	Роки				
	2008	2009	2010	2011	
				всього	+,- до 2008
Навантаження на 1 трактор ріллі, га	153,3	159,7	178,5	188,2	+ 34,9
Навантаження на 1 комбайн збиральної площі, га	400,9	416,8	457,3	491,4	+37,2

Джерело: розраховано за даними Державної служби управління статистики.

З таблиці видно, що у 2011 р. навантаження ріллі на 1 трактор в аграрних підприємствах становило 188,2 га, ще на 34,9 га більше ніж в 2008 р., навантаження збиральної площі на 1 комбайн – 491,4 га, це на 37,2 га більше ніж в 2008 р. Отже, стан сільськогосподарської техніки більшості аграрних товаровиробників вкрай незадовільний, техніка фізично і морально застаріла. Слід підкреслити, відчувається проблемна ситуація щодо забезпечення аграріїв технікою. Матеріально-технічні ресурси зношені, тобто такі, що майже відпрацювали свій термін, а поповнення новими відбувається надто повільно через нестабільний фінансовий стан. Погіршується технічна озброєність виробництва в аграрних підприємствах, що негативно відбивається на продуктивності праці. Отже, сьогодні питання технічного забезпечення є досить актуальним і потребує швидкого вирішення.

Необхідною умовою розвитку аграрних підприємств та збільшення їх прибутковості є виробництво продукції рослинництва й тваринництва. Розглянемо обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції аграрними підприємствами України (тис.т)

Продукція	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2011 у % до 2008
1	2	3	4	5	6
Зернові та зернобобові	42094	35842	29779	44219	105,0
Цукрові буряки (фабричні)	11796	9151	12663	17145	145,3
Соняшник	5289	5177	5586	7289	137,8
Картопля	437	518	483	752	172,1

Овочі	1109	1120	964	1541	139,0
Плоди та ягоди	232	215	287	300	129,3
Виноград	282	310	260	337	119,5
М'ясо (у забійній вазі), тис.т	980	1034	1134	1215	124,0
Молоко	2090	2236	2217	2246	107,5
Яйця, млн. шт	8471	9258	10249	11736	158,6
Вовна, т	809	840	710	647	80,0

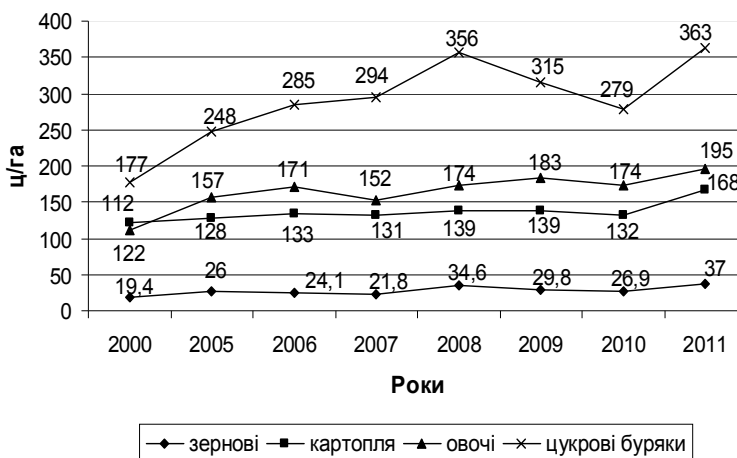
Джерело: розраховано за даними Державної служби управління статистики.

Виробництво продукції за обсягами зростає. Хоча незважаючи на умови, які склалися в аграрних підприємствах, передусім, це стосується недостатнього ресурсного забезпечення, аграрним підприємствам вдається нарощувати виробництво продукції рослинництва. Зокрема, виробництво зернових та зернобобових культур у 2011 р. становило 44219 тис.т, що на 5,0 % більше ніж у 2008 р.; цукрових буряків вирощено на 45,3 % більше проти 2008 р.; соняшнику – на 37,8 % більше. Зростають також показники із вирощення картоплі, у 2011 р. виростили 752 тис.т картоплі, що на 72,1 % більше ніж у 2008 р.; овочів – на 39,0 %; плодів та ягід на – на 29,3 %; винограду – на 19,5 % відповідно. Отже, виробництво продукції рослинництва в аграрних формуваннях за роки, що аналізуються, має тенденцію до зростання.

З таблиці видно, що обсяги виробленої сільськогосподарської продукції тваринництва поступо також зростають, зокрема, виробництво м'яса у 2011 р. становило 1215 тис.т, що на 24,0 % більше ніж у 2008 р. (980 тис.т); виробництво яєць – 1173,6 млн шт., що на 58,6 % більше ніж у 2008 р. (8471 млн шт.). Виробництво молока у 2011 р. збільшилося проти 2008 р. на 7,5 %, вовни – зменшилося на 20,0 %, відповідно. Отже, дослідженням встановлено, що господарствам вдається нарощувати і виробництво продукції тваринництва.

Необхідною умовою збільшення прибутковості аграрних підприємств є підвищення ефективності виробничої діяльності. На думку В. Андрійчука, враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва, слід виділяти технологічну ефективність, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються у сільському господарстві як засоби виробництва. Важливо й те, що показники технологічної ефективності відображають специфіку й особливості ведення сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах. Показниками технологічної ефективності у рослинництві є урожайність культур з одиниці посівної площі, у тваринництві – продуктивність худоби і птиці [1].

Аналіз динаміки урожайності сільськогосподарських культур в аграрних підприємствах свідчить про тенденцію її підвищення (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка урожайності сільськогосподарських культур аграрних підприємств України

Джерело: розраховано за даними Державної служби управління статистики.

Урожайність цукрових буряків у 2011 р. збільшилася у 2 рази проти 2000 р. і становить 363 ц/га. Урожайність зернових збільшилася з 19,4 ц/га у 2000 р. до 37 ц/га у 2011 р.; урожайність картоплі збільшилася з 112 ц/га до 168 ц/га, овочів – з 122 ц/га до 195 ц/га, відповідно. Отже, спостерігаємо тенденцію підвищення урожайності сільськогосподарських культур в аграрних підприємствах України.

Результативні показники виробничої діяльності у тваринництві, які, у свою чергу, виражають ефективність виробничого процесу вказують на те, що продуктивність тварин, порівняно з попереднім періодом, зростає (табл. 4).

Таблиця 4. Результативні показники виробничої діяльності тваринництва в аграрних підприємствах України

Показник	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2011 у % до	
					2008	2010
1	2	3	4	5	6	7
Середній річний удій молока від однієї корови, ц	33,7	39,0	39,8	41,1	122,0	103,3
Середня вага однієї голови ВРХ, реалізованої на забій, кг	403	423	414	424	105,2	102,4
Середня вага однієї голови свиней, реалізованої на забій, кг	106	108	108	108	101,9	100,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби управління статистики.

Так, у 2011 р. середня вага однієї голови ВРХ, реалізованої на забій, зросла проти 2008 р. на 5,2 %, та проти 2010 р. – на 2,4 %; середня вага однієї голови свиней, реалізованої на забій – на 1,9 % проти 2008 р. та залишилася без змін проти 2010 р.; середній річний удій молока від 1 корови – на 22,0 % та 3,3 %, відповідно.

Отже, аграрії в основному вирощують зернові, цукровий буряк, картоплю, овочі. Тваринництво в аграрних підприємствах стримується через високотратність, проте сільгоспвиробники не відмовляються від виробництва продукції тваринництва та вдало нарощують показники ефективності.

Висновки та перспективи подальших досліджень

У результаті дослідження встановлено, що роль аграрного бізнесу в економіці країни постійно зростає. Найбільш стійкими в умовах аграрної кризи виявилися ті аграрні підприємства, які змогли ефективно пристосуватися до умов конкурентного середовища, перш за все, змогли внести необхідні зміни в організацію виробничого процесу, особливо це стосується економного використання ресурсів, виконання всіх робіт у визначені строки. Аналіз підсумків діяльності аграрного підприємництва свідчить про те, що для ефективного підприємництва в агропромисловому комплексі найважливіше значення має формування відповідального вимогам ринку економічного механізму господарювання, створення об'єктивних передумов і сприятливих економічних умов для прибуткового господарювання сільськогосподарських товаровиробників. Подальші дослідження у даному напрямку будуть спрямовані на визначення найбільш ефективної форми господарювання на селі.

Література

1. *Андрійчук В. Г.* Економіка аграрних підприємств. Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. / *В. Г. Андрійчук.* – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. *Бабич М. М.* Сучасний стан та перспективи розвитку фермерських господарств на Миколаївщині // Економіка АПК, — 2001. — № 7. – С. 33–36.
3. *Грищенко О. В.* Фермерські господарства як форма аграрного бізнесу. – Х.: ХДТУСГ, 2000. – 53 с.
4. *Головін В. Т.* Фермерські господарства Луганщини: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / *В. Т. Головін, Д. І. Дмитров, Т. В. Єрмак.* – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2009_5/articles/V._T._Golovin,_D._I._Dmitrov,_T._V._Ermak_.pdf
5. *Долинський С.В.* Фермерство у відродженні підприємницької діяльності / *С. В. Долинський* // Економіка АПК. – 2000. – №1. – С. 31–35.

6. *Збарський В. К.* Державна підтримка селянських господарств в економічно розвинених країнах / *В. К. Збарський* // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2002. – № 3. – С. 28–32.
  7. *Малік М. Й.* Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект / *М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк*. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2005. – 370 с.
  8. *Пазій І. П.* Напрями мотивації поведінки основних категорій споживачів і стимулювання виробників насіння вищих репродукцій зернових колосових культур / *І. П. Пазій, Г. М. Бабарика, Н. В. Фурман* // Економіка АПК. – 2004. – № 8. – С. 126–130.
  9. Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: кол. Монографія у двох томах / за ред. *П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнєва*. – К.: ІАЕ, 2000. – Т. 1. – 732 с.
  10. *Собкевич О.* Щодо підвищення ефективності господарювання аграрних формувань. Аналітична записка [Електронний ресурс] / *О. Собкевич, В. Русан, А. Юрченко*. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/575/>
-